

(4)
GAGAUZLARIN MİLLİ LİDERİ MİHAİL ÇAKIR
Dr. Güllü KARANFİL
Komrat Devlet Universitesi
(Moldova –Gagauz Yeri)

Her bir toplumun kaliteli bir yaşam sürebilmesi için, ruhi ve manevi gidalanması gerekmektedir. Bu açıdan Basarabiya`da yaşayan gagauzların 19-20. yy. milli ve ruh lideri Mihail Çakır`ı örnek gösterebiliriz.

Gagauz Türklerinin ünlü bilim adamı olan Mihail Çakır 1861 yılında Basarabiyanın Çadır kasabasında doğdu. 1790 yılında, o zaman Gagauzların yoğun yaşadığı Bulgaristanın Kara deniz kenarında bulunan Şabla şehriden göç eden Yançu Çorbacioğlunun soyundan çekiliyor. Belgelere göre, önce Basarabiyanın Ployeşt kasabasına yaşayan Çakır ailesi, çok zor koşullar içinde, çıraklık ve çobannık yapmış, bir müddet sonra 25 aile terkinde Ployeştten Balş adlı bir zenginın topraklarına gelmişler ve burada Çadır kasabasının temelini koymuşlar. Burada sıkıntı yaşayan Çakır ailesi aynı kaderi paylaşan diğer gagauz aileleri ile birlikte daha sonra Basarabiyanın boş topraklarına göç ediyorlar. Böylece, bu gün Gagauziyanın terkinde üç şehirden biri olan Çadır (daha sonra Çadır-Lunga) adlı daha bir köyün temelini koymuş oldular.

Sonra M. Çakır bu göç için şöyle yazacak: ”Açan Basarabiya, Bucak açılmış kolonistlər için ozaman bulgarlar, gagauzlar hem taa başka insannar başlamışlar yerleşmää Bucakta, ama ki yerleşmää olsun ii hem kolonistlerin arasında olsun sıra, distiplina hem raatlık hem ii yaşamak, uzlaşmak, padişah iisözlü I Aleksandr düzdükurdu Basarabiyada bir Zaabitlik Kolonistlər için, hem de kolonistlerä koydu komendant, baş zaabiti gubernatoru General-leytinantı İvan Nikitiç İnzovu”.

İlime ve bilgilere büyük merak gösteren Mihayıl Çakır, 1881de Kişinev Ruh Seminariyasını bitirince Kişinev şehrideki erkekler için ruhani okulda çalışmaya başlar.

Burada işlerken genç M.Çakır Rusyanın politikasıyla da ilgilenir. O zamanlar Rus İmperiyasında azınlık sayılan yüzlerce halkın dil sorunları ortaya çıkar ve M. Çakır Rusyanın Milli Eğitim Bakanlığına bir mektup yazar “Basarabiyada yaşayan insanlar lafederlər ana dilindä. Bu sebepä görä läüzüm tiparlamaa moldovan dilindä şkola kitapları, sözlüklär...” (1, 17).

Böyle 1900 yıldan başlayarak moldovan, rus ve gagauz dilini mükemmel bilen M. Çakır hem gagauzlara hem de Moldovannara deyni okul kitapları ve sözlükler hazırlamağa başlar.

Rus araştırmacısı, o zamanlar Gagauz köylerinde görevde olan V. Moşkov “Bender vilayetinin gagauzları”adlı kitabında Çakırın 1895 yılında Din kitabı olan İvangeliyeyi gagauz diline çevirdiğini yazıyor. M. Çakırın kitapları arasında bir sıra moldovanlar için kitaplarla yanaşı,

1. Besarabiyalı gagauzların istoriyası(tarihi),
2. Prut ve Nistru arası Moldovadaki kasaba ve köylerin türk-tatar adlarının açıklamaları ve bu adlarla ilgili bazı legendalar”,
3. Gagauzca-rumınca sözlük Besarabiyalı gagauzlar için,
4. Gagauz düün adetleri,

Ruşçadan gagauzçaya bir sıra dua kitaplarını çevirmiş:

1. “Psalmalar”
2. “Kilisenin kısa istoriyası (tarihi)”
3. “Yeni ayozların tarihi”,
4. “Eski ayozların tarihi”,
5. “Liturgiya”,
6. “Çasoslov”,
7. “Dualar”,
8. “Akafist”.

İlk gagauz gazetesi olan “Hakikatın sesi” gazetesi 1907ci yılda dünya üzü görür.

Böylece, Basarabiyada ilk Gagauz yazılı edebiyatının yaranışı bu gazete ile başlamış olur.

M. Çakırın “**Besarabiyalı gagauzların istoriyası(tarihi)**” kitabı bugünkü araştırmacılar için büyük merak kaynağı olmaktadır. Bu kitap 1934. yılda Kişinev şehrinde üç dilde - gagauzça, rumınca ve rusça basılmıştır. Kitabın Rumıncası “Viața Besarabiei” dergisinde bölüm-bölüm yayınlanmıştır.

Bu araştırmada gagauzların kökeni, gagauz etnonimi, insannarın yaşam koşullarını, gündelik çalışmalarını, gelenekleri, örf-adetleri, geyimleri hakkında etraflı bilgi verilir.

Bu gün Gagauzların soy kökünün nereden geldiğine dair şüphe propogandası yapılmaktadır. Bu sorunun hep açık kalması için bazı yabancı ve gagauz araştırmacıları da çalışmaktadır. Halbuki, gagauzların etnogenezi ile ilgili sorun yok ve onların kim olduğu çoktan bellidir. Elbet, bu boşluk Gagauz halkına da kendi etkisini göstermiş ve göstermektedir de. Mihail Çakırın Gagauzların içinde olan bu rahatsızlığı şöyle yansıtmıştır.

“Besarabiyalı gagauzlar çok kerä bana teklif ettilär, ki bän yazayım gagauzların istoriyasını: “Kimdir gagauzlar, nesoy senseledendir, kimdir onların senselä başı, neredä yaşamışlar, netürlü ömür geçirmişlär, nicä yaşêrlar, netürlü adetleri var”. Bän çalıştım yapayım gagauzların yalvarmasını, topladım läüzümünü materialları(maddeleri)... ” (I, 55).

M. Çakır “Besarabiyalı Gagauzların istoriyası” kitabında gagauzlar arasında “Gagauzlar kimdir?” diye geçirdiği bir sorgu anketi neticesinde böyle sonuca varmıştır: “Gagauzlar diil ne urum grek, ne bulgar, ne de romın, ne dâ rus, ne dâ türk selcuk, ne dâ kuman, ama türk soylu, çekilerlär evelki türk uzlardan, türk oguzlardan nicä gösterer professor İreçek, Moşkov, akademik Radlov hem dâ profesor Manoff...”(I,77).

1907 yılında Kişinevâ musafır gelän Mitropolit Makariy, gagauzlarla tanışmak ister ve yeni çıkan gagauzça dua kitabını inceledikten sonra demiştir: “Gagauz dili pak türk dili, haliz türk dili, pek ii benzeer türk uygurların dilinä, ani yaşerlar şindi Aziyanın Altay bayırlarında hem dâ türklerä, ani yaşêrlar Orhon deresinin suları boyunda... Gagauzlar da türk senselesidir, lafederlär ölä, nicä türklär lafedermişlär bin yıl geeri eski türkçä”(I, 77).

Kısaca desek XX yy.başlangıcında M. Çakır de başka bilim adamları da gagauzların türk boyndan geldiklerini yazar.

Ama Sovet sisteminde yaşayan gagauzlar çok olaylarda”n geçti. Bugün Sovet sisteminde Türk kelimesi yasak ve aşağılayıcı bir kelime gibi görüldüğü için türk halklarını, bu arada gagauzları da, çok etkilemiş, ve türkler ruslar öğrettiği gibi kabul ettiriliyordu. Zaman ve Türkiye ile sık alakalar bu durumu biraz doğruttu, lakin bu yıl

bağımsızlığın 20. Yıldönümünü kutlayan Moldovanın terkinde olan Gagauz Yeri özerk bölgesinde bugün artık “Türk” kelimesi de ancak Türkiye Türklerine ait edilmektedir. Sovet döneminden kalma Türk kelimesinden korku halen devam etmekte olduğu gözükmektedir.

Türk kelimesinden böyle bir fobiya hissedilmektedir. Mesela, gagauz dilinde temiz, rusçasız konuşulduğu zaman, “Bu Türkçe lafeder” diyenler çoktur.

Bu kitapta “**Gagauzların zanaatları**”(meslekleri) bölümünde çiftçiliğin en önemli olduğundan bahsediliyor. Burada gagauzların folklorundan da güzel örnek verən M. Çakır, şöyle yazıyor: “Gagauzların arasında var her türlü ustalar, ama gagauzların baş zanaatı çiftçilik. Onu yapêrlar gagauzlar ii,...Gagauzlar taa çok beenerlär çiftçilii, neyi gösterer onnarın türküleri hem adetleri. Açan gagauzlarda duuêr uşak, onun göbeenä koyerlar bir parça ekmek, hem dâ keserlär bir parşa göbek tã koyerlar onu puluk üstünä- ki o olsun ii, çalışkan çiftçi. Açan gagauzka sallangaçta sallêêr kendi uşaanı, çalêr ona “Uyu - uyu da büyük olasın hem dâ tarlaya gidäsin, tâtünä yardım edäsin” , “Uyu uyu kızım, da büyük olasın hem dâ mamuya bez dokuyasın, gölmek dikäsin, hem mamuya herbir iştä yardım veräsin...”

“Muzıka, çalgılar hem gagauzların dansları” adlı bölümünde o zamanlar kullanılan çalgı aletleri ve danslar, türküler, oyunlar geniş yer almaktadır. Araştırma sonucunda M. Çakır “Gagauzların türküleri minor melodiyalı, kasavetli, kederli, dargını, kahırlı. Gagauzların türkülerindän görüner, ani onnar çok zorluk çekmişlär eski vakıtlarda” kanaatine gelmiştir.

“**Gagauzların düün adetleri**” adlı bir araştırmasında kız isteme adeti, “sözleşmäk” adeti, düğün sırası, düğün sonrası adetleri gösterilmektedir. Burada giyim-kuşam adları, musiki aletlerinin adları, düğünde ve nişanda verilen hediyelerin adları verilmektedir (1, 97).

“**Prut hem Dnestr aralarında Moldovadaki kasabaların, komunaların, küülerin hem fermaların türk-tatar adlarının açıklamaları hem bu adlarla ibaalı korunmuş kimi legendalar**” adlı kitabında Basarabiyada olan köy ve kasaba adlarının etimolojilerini araştırmış ve köylerle ilgili efsaneleri kaleme almağa çalışmıştır (1, 108).

M. Çakır gagauz köylerini gezip, yeri geldikçe, orada yaşamış türlü alanlara ait bilgiler edinmiştir. Onun tüm araştırmaları tanınmış araştırmacılara istinat ederek bu yapılan araştırmalar onun yüksek eğitimli ve milletçi olduğu belli etmektedir.

M. Çakırın “**Gagauzca-rumınca sözlüğü**” de gagauz araştırmacıları için bir merak kaynağıdır. M.Çakır türlü yazı grafikalarında yazdı: 1918 yılına kadar eski rusça alfabesinde, sonra rumın alfabesinde. Rumın alfabesi ve orfografisi gagauz kelimelerinin okunuşunu zorlaştırmış, ama her iki grafikada çıkan ilk gagauzça kitapların basılması ve insanların içine yayılması gagauzların da bir halk olarak başka halklarla bir arada durmasını sağladı.

Din hizmetçisi, protoiyerey M. Çakır Gagauz kilisesine gagauzça duaları getirdi.

V. A. Moşkov Gagauzların Basarabiyaya Balkanlardan kendi papazlarıyla gelmeğini ve onların aralarında karamanlı kitaplarının bulunduğunu birkaç yazısında yazmıştır. O gagauzların arasında yaygın olan Türkçe dualar için bahs ediyor “Karamanlıca yazılan bu kitapların (Bibliya, Evangelie, Psaltır, Dua Kitabı h.b.) çok pahalı olduklarına bakmayarak bazı gagauzlarda varmış ve de çok beğenilen, ezber söylenen kitaplardanmış. Türk dilinde yunan harflarıyla yazılı olan bu kitapların,

gagauzlar tarafından moldovancadan ve rusçadan daha iyi kabuledilmekte olduğunu söylüyor.

Gagauz halkı genelde Mihail Çakır'a inanar ve ona saygı duyardı. O gagauzları doğru yolla gitmeğe, onlara Allahın Sözü'nü öğretmeğe çalıştı. Genelde ömrünü Kişinev şehrinde geçirse de gagauzlara sadık kalan M. Çakır gagauz köylerinin aksakalları ile sık temasta bulunuyordu. Papazlık ve öğretmenlikte 50 yılını dolduran M. Çakır'a bir kutlama töreni yapılır. Bu kutlamada Roma başpapazı da Mihail Çakırın yaptığı sığınma evlerinden, matbaalardan, okullardan bahs ederek tebrik ederler. (2, 145).

Gagauz Türklerini Türkiye'de Büyük Atatürk zamanında tanımağa başlarlar. Hamdullah Subhi Tanrıöver 1931 yılından itibaren 13 yıl boyunca Bükreşte Büyükelçi görevinde çalışarak burada yaşayan (Basarabiya da o zaman Rumıniya terkindeymiş) Müslüman ve Hristyan Türkler için kendini sorumlu tutuyor ve Ankaraya onların var olduğunu, durumunu rapor vererek bilgiler sunar (3. s. 33.). Hamdullah Subhi Tanrıöver gagauzların yaşadıkları yeri dolaşıp, onların yaşamları, dili ve kültürü ile ilgilenir. Bundan sora Besarabiyada türk okulları açtırarak, öğretmen ve kitaplar gönderir. Kıpçak köyünde açılan bir Türk okulunun öğrencisi tanınmış gagauz yazarı ve bilgini N. Baboglu kendi anılarında o türk okulundan ve Türk öğretmeninden büyük sevgiyle bahs eder. M. Çakır türkologlar için değerli **Besarabiyalı gagauzların istoriyası** eserini yazarken Hamdullah Subhi Tanrıöver tarafında da büyük destek görmüştür. Büyükelçi Romayaya atandığında M. Çakırla haberleşmeğe başlar. Gagauzları anlatan Gagauz Türkleri adlı raporunda Atatürkü Gagauz milletçisi M.Çakırdan da bahs edir. Atatürk M.Çakıra bir diplom ile nişan gönderir. Bu gün de Anıtkabir muzesindeki kitaplar arasında M. Çakırın "Gagauzların İstoriyası" adlı kitabı mevcuttur. Atatürk bu kitabı okumuş ve satır arasında türlü notlar yapmıştır. (2, 146) .

Kendisini görmek için Kişineve gelen Yaşar Nabi'ye Mihail Çakır kendi eserlerinden bahsederken Atatürk hakkında da bir kitap yazmanın da en büyük arzusu olduğunu söyler (4).

Halk sevgisi Gagauz Avdarmalı Vladimir Kasımın M. Çakırın ünvanına yazdığı bir tebrikte ortaya çıkmaktadır

Pek dindarlı hem çok şannı boba ekonom-stavrofor protoiyerey Mihail Mihailoviç...

Canabinizdän ileri, Canabinizädak gagauzlarda yoktu hiç bir yazı, hiç bir kiyat gagauzça, gagauz dilindä... Canabiniz verdiniz bizä Ay Evangeliyeyi gagauz dilindä, angısını biz sesleeriz klisedä hem hem okuyerız onu evdä dä. Yalvarêrız Allaha ... çok yıl olasınız gagauzlara yol yıldızı, olasınız gagauz senselelerinä fener kulesi. Çok yıl ileri!

Çeşmeköylü İvan Perçemlinin tebrik mektubunda şöyle yazar: "...Şükür ederiz gagauzların adından paalı kiyat için "Gagauz istoriyası", angısını siz yazdınız. Şindi gagauzlar bileceklär kendi istoriyasını, angısı bilinmärdi... Bizim halkımız şükür eder: verdiniz üredcilik şafkını gagauzlara, verdinizbizim halkımızonun dilindä derin düşünmeclär Bibliya için. Candan can bizä baaşladınız. ... Verersiniz bizä üredicilerä, diil sade örnek, ama kaldırsınız büyük işlerä. ... Siz verdiniz en parlak örnek, angısını vardı nicä versin inanıcı lider kendi uşaklarına..."

1938. yılda rahmetli olan Mihail Çakır, insanlığa büyük bir miras braktı.

Ancak Sovyetler zamanında mevcut olan ideolijiler halkın bu mirasa sahip durmasını engelledi. Zaman geçtikçe M. Çakır tanıyan insanlar geçindiler. Hatta

Mihail Çakır'ın mezarının yeri de belli edilmedi. Gagauz aydınları onun mezarını çok aramışlar. Yalnız Moldova bağımsızlığını kazanandan bir kadar sonra, 2000. yılda onun mezarı Kişinev Merkez mezarlığında, bakımsız bir durumda bulundu (5).

XX-ci asırın 90. yıllarında Gagauz bilim adamları M. Guboglu, S. Bulgar, P. Çebotar M. Çakır ile ilgili ilk bilgileri, makaleleri, kitapları ve dergileri bastırdılar.

1991. yılda Gagauzya'nın Çadır şehrinde M. Çakırın anısına uluslararası bilim sempozyumu gerçekleştirildi. (Son dönemde Moldova'ya Türkiyeden bilim adamları ilk defa gelmiş oldu!), Hep burada Çadır Kültür evinin karşısında M. Çakırın heykelinin açılışı oldu. Ondan sora Çadırda milletçi papaz D.Köroglu (Kasım) ve tarihçi S.Kuroglu "Çakır okumaları" adlı simpozyum silsilesi geçirdiler.

Bu yıl M. Çakır'ın 150. Yıldönümüdür. Ve Gagauz Yeri bölgesinde 2011. Yıl Mihail Çakır (150.) ve M. Guboglu (100. yıldönümü) yılı ilan edilmiştir.

Bugün Gagauz Milli teatorusu, Komrat pedagoji koleji, Kişinev'de bir kütüphane, Çadırda bir lise ve Gagauziyanın bir kaç sokağı gagauz aydını M. Çakırın adını taşımaktalar.

M.Çakırın gagauzçaya çevirdiği dualar yenedän kliselärdä okunur, kitapları okullarda ve universitelerde öğrenilmektedir. Araştırmacılar için ise bu kitaplar en eski gagauzca yazılar olarak zengin bilgi kaynağıdır.

KAYNAKÇA

1. Mihail Çakır. Gagauzlar: İstoriya, adetlär, dil hem din: kişinev, 2007.
2. Gönül Ayan, Atatürkün hizmetlerinden dolayı ödüllendirdiği büyük gagauz kimliği M. Çakır. Литература, фольклор, проблеми поэтики, Выпуск 33, Частина 1.
3. Yonca Anzerlioğlu. Bükreş Bükelçisi Hamdullah Subhi Tanrıöver ve Gagauz Türkleri, Bilik, 2006, sayı 39.
4. Yaşar Nabi Nayır. Balkannar ve Türklük, Ulus basımevi, Ankara, 1936.